

SAMARQAND VILOYATINING TABIIY BOTANIK YODGORLIKLARI

Muzaffarova Vazira

Abdurahimova Gulira'no

Samarqand davlat tibbiyot universiteti akademik litseyi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11002756>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Samarqand viloyati botanik tabiat yodgorliklari ekilishi tarixi, iqlimi va tuproqlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: introduksiya, eman, sarv, Zarafshon vodiysi.

NATURAL BOTANICAL MONUMENTS OF SAMARKAND REGION

Abstract. This article provides information about the history, climate and soils of the planting of botanical monuments of Samarkand region.

Key words: introduction, oak, cypress, Zarafshan valley.

ПРИРОДНЫЕ БОТАНИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация. В данной статье представлены сведения об истории, климате и почвах насаждений ботанических памятников Самаркандской области.

Ключевые слова: интродукция, дуб, кипарис, Зеравшанская долина.

Dunyoda va shu jumladan, O'zbekistonda yovvoyi va madaniy holda 100 yildan ortiq vaqt mobaynida o'sib turgan daraxtlarni botanik tabiat yodgorliklari deb hisoblash qabul qilingan. Ular O'zbekiston tabiatini muhofaza qilish jamiyati orqali ro'yxatga olinadi va noyob turlar sifatida muhofaza etiladi. Noyob qarag'aylar, kedrlar, shamshodlar, oq qayinlar, chinorlar, archalar, kashtanlar kabi chiroyli, manzarali daraxtlar shular jumlasidandir. Bunday daraxtlar ichida 100-200 yilliklari, 400-500 yilliklari, hattoki 2000 yildan beri ko'karib kelayotganlari ham bor.

Samarqand viloyatida yuksak o'simliklarning Qarag'aytoifalar (Pinophyta)lardan qrim qarag'ayi, virjiniya archasi, botqoq sarvi, livan kedri, sharq sauri, mamont daraxti, ginkgo daraxtlari asriy daraxtlar sifatida saqlanib qolgan.

Magnoliyatoifalardan sharq chinori, pista, jo'ka, eman, soxta kashtan, gledichiya, yapon saforasi, arg'uvon, tugma daraxti Samarqand viloyatining botanik yodgorliklari sirasiga kiradi.

Samarqand viloyatida o'sib turgan asriy daraxtlarning yoshiga qarab ekilish tarixi 3 davrga bo'linadi.

1. Amir Temur davri.
2. Amir Temurdan keyingi davr.
3. XIX asrning so'nggi choragi.

Amir Temur davri va ungacha bo'lgan davrda Samarqand shahri va viloyati tumanlarida ekilgan daraxtlar quyidagilar:

1. Samarqand shahridagi Doniyor payg'ambar ziyoratgohidagi pista daraxti.
2. Chorchinor mavzoleyidagi chinorzor.
3. Xoja Amon bobo ziyoratgohi (Pastki chinor)dagi chinorlar.
4. G'avsul A'zam ziyoratgohidagi chinorlar.
5. Qo'shrabot tumanidagi sharq savri.
6. Oqdaryo tumanida Maxdumi A'zam ziyoratgohidagi chinorlar.

Amir Temurdan keyingi davrda ekilgan daraxtlar va hozirda asriy hisoblangan tuplar quyidagilar:

1. Xoja Ahror Valiy ziyoratgohidagi chinorlar.
2. Xoja Abdu Dorun ziyoratgohidagi chinorlar.
3. Xoja Abdu Berun ziyoratgohidagi chinorlar.
4. Jomboy tumanidagi chinorlar.
5. Oqsoy qishlog'idagi qo'shchinor.
6. Ishtixon tumanidagi Qalandarxo'ja jom'e masjidi hududidagi chinor.

XIX asrning so'nggi choragida Samarqand shahri va atrofini obodonlashtirish maqsadida ekilgan daraxtlar quyidagilar:

1. Universitet xiyobonida o'sib turgan asriy daraxtlar.
2. Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya bo'limi hovlisida o'sib turgan asriy noyob daraxtlar.
3. Samarqand shahridagi 71-shahar bolalar bog'chasi.
4. Ohalik qishlog'idagi "Shifo" bolalar sil kasalliklari sanatoriyasi hududida o'sib turgan asriy daraxtlar.
5. Omonqo'ton o'rmon xo'jaligi.

Zamin sayqali bo'lmish Samarqand dunyoga o'zining tarixiy o'tmishi – asriy, betakror tarixiy obidalarini bilangina emas, balki obodonlashtirish va ko'klamzorlashtirish tarixi bilan ham mashhurdir. Buyuk Amir Temur zamonidayoq Samarqandni obodonlashtirishga alohida e'tibor berilgan. "Boburnoma"da keltirilishicha, dunyoga mashhur Temur bog'larida mahalliy daraxtlar – chinor, qayrag'och, tol va teraklar bilan birga, o'zga mamlakatlardan keltirilgan eman, sarv, shamshod kabi anvoyi daraxtlar ham ekilgan. Ularning ko'pchiligi zamonlar o'tishi bilan hozirgacha saqlanib qolmagan. Ammo Samarqand atrofidagi Konigil, Motrit, Chilustun mavzellaridagi va Urgut chinorlari o'sha davrdagi Temur bog'laridan saqlanib qolgan ayrim tirik yodgorliklar bo'lsa ajab emas.

Amir Temur davridan qolgan asriy botanik yodgorliklardan biri Xo'ja Doniyor mavzoleyida o'sib turibdi. Xo'ja Doniyor mavzoleyi Siyob arig'ining bo'yida joylashgan. Samarqandlik tarixchi Abu Tohirxo'ja Samarqandiyning (XVIII asr) "Samariya" asarida keltirilishicha: "Xo'ja Doniyor mozori Samarqand shahrining chekkarog'ida, Afrosiyob qo'rg'onining shimoliy atrofida joylashgan. Mavzoley yaqinidan Siyob arig'i oqib o'tadi. Odamlar bu yerni Doniyor Payg'ambarning qabri deb atashadi. Lekin uning qabri Mosulda joylashgan."

Buyuk Amir Temur Kichik Osiyoga qilgan yetti yillik safarida Payg'ambar qabrini ziyorat qiladi va u poytaxti Samarqandning ham gullab yashnatishni maqsad qiladi. Payg'ambar qabrining bir qismini yuksak ehtirom bilan Samarqandga ko'chiradi. Ellik tuyadan tashkil topgan karvon Samarqandga kirganda Siyob arig'ining yoniga joylashadi va shu yerda Doniyor Payg'ambar mavzoleyi uchun xonaqoh quriladi. Maqbara olti gumbazdan iborat bo'lgan (hozirda 5 ta gumbazi saqlangan). Mavzoley oldida shifobaxsh buloq mavjud va hovlisida 500 yoshli pista daraxti o'sib turibdi.

Amir Temurdan keyingi davrda ekilgan daraxtlar va hozirda asriy hisoblangan tuplar quyidagilar: Xoja Ahror Valiy, Xoja Abdu Dorun, Xoja Abdu Berun ziyoratgohlaridagi chinorlar, Jomboy tumanidagi chinorlar, Oqsoy qishlog'idagi qo'shchinor, Oqdaryo tumanida Maxdumi

A'zam ziyoratgohidagi chinorlar, Payariq tumanida Imom Al-Buxoriy ziyoratgohidagi chinorlar, Ishtixon tumanidagi Qalandarxo'ja jom'e masjidi hududidagi chinor.

XIX asrning so'nggi choragida N.I. Korolkov Samarqand shahriga ekish uchun 100 dan ortiq manzarali buta va daraxtlarni tavsiya etgan. Ulardan saqlangan va hozirda asriy hisoblangan daraxtlar quyidagilar: Universitet xiyobonida o'sib turgan asriy chinorlar, Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya bo'limi hovlisida, Ohalik qishlog'idagi "Shifo" bolalar sil kasalliklari sanatoriyasi hududida o'sib turgan asriy daraxtlar, Omonqo'ton o'rmon xo'jaligidagi qarag'ayzorlar.

O'zbekiston Respublikasining 1993-yil 7-mayda qabul qilingan "Alohida muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to'g'risida"gi qonunida V bo'lim, 21-modda aynan ana shu masala, ya'ni davlat tabiat yodgorliklarining huquqiy - ekologik ahamiyati va ularni muhofaza qilish masalasiga bag'ishlangan.

Tabiat obyektlarini davlat hokimiyatining mahalliy idoralari tabiatni muhofaza etish bo'yicha davlat idoralari taqdimiga binoan davlat tabiat yodgorliklari deb e'lon qiladilar.

Davlat tabiat yodgorliklari joylashgan hududda ularni asrab qolishga tahdid etuvchi har qanday faoliyat taqiqlanadi.

Tabiat yodgorliklarini muhofaza etish tartibini ta'minlashga oid majburiyatlar bu yodgorliklar qaysi korxonaga, muassasa va tashkilot hududida bo'lsa, shu korxonaga, muassasa va tashkilot zimmasiga yuklanadi.

Asriy daraxtlar avlodlarimizning dili, joni, tilsiz tarixi va madaniyatining parchalaridir, tarixiy davrlar guvohlaridir. Samarqand shahri va viloyati muqaddas ziyoratgohlari-tarixiy obidalari bilan dunyoga mashhur. Shu bilan birga viloyat hududida botanik tabiat yodgorliklari hisoblangan yoshi bir necha asrdan o'n asrga teng daraxtlar ham o'sib turibdi.

Har bir hududdagi asriy daraxtlar muhofazasini o'sha hududda joylashgan tashkilotlarga, shahar tabiatni muhofaza qilish tahskiloti bilan birga rasmiy ravishda birkiritish lozim.

REFERENCES

1. Артамонов В.И. Редкие и исчезающие растения. Москва, «Агропромиздат», 1989.
2. Келдиёров Х.А., Сулаймонов Э.С. Самарқанд шахрининг ботаник табиат ёдгорликлари. Самарқанд – 2009.
3. Келдияров Х., Сулейманов Э. Природа и экосистема города. Деревья Самарканда нуждаются в охране и размножении. Самаркандский вестник. 2008г. № 53.
4. Курбанов О.Р. О ботанических памятниках природы Туркменистана. Развитие ботанической науки в Центральной Азии и ее интеграция в производство. Материалы конф. Ташкент- 2004.
5. Muzaffarova V.Sh., Sulaymonov E.S. Ohalikning botanik yodgorliklari. Ўзбекистон флораси биохилма-хиллиги ва ундан фойдаланиш муаммолари. Республика илмий конференция материаллари. Самарқанд – 2011.
6. Муҳаммадиев С.А., Жабборов А.Р., Сулаймонов Э.С., Кучерявых В.И. Омонқўтон – она табиат мўъжизаси. Самарқанд – 2007.